

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 9 mars 2021 *

”Begäran om förhandsavgörande – Skydd för arbetstagares hälsa och säkerhet – Arbetstidens förläggning – Direktiv 2003/88/EG – Artikel 2 – Begreppet arbetstid – Bakjoursperioder – Yrkesbrandmän – Direktiv 89/391/EEG – Artiklarna 5 och 6 – Psykosociala risker – Skyldighet att förebygga risker”

I mål C-580/19,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Verwaltungsgericht Darmstadt (Förvaltningsdomstolen i Darmstadt, Tyskland) genom beslut av den 21 februari 2019, som inkom till domstolen den 30 juli 2019, i målet

RJ

mot

Stadt Offenbach am Main,

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden K. Lenaerts, vice ordföranden R. Silva de Lapuerta, avdelningsordförandena A. Arabadjiev, A. Prechal, M. Vilaras och N. Piçarra samt domarna T. von Danwitz, C. Toader, M. Safjan, D. Šváby, S. Rodin, F. Biltgen, K. Jürimäe, C. Lycourgos (referent) och L.S. Rossi,

generaladvokat: G. Pitruzzella,

justitiesekreterare: handläggaren M. Longar,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 22 juni 2020,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Belgiens regering, genom S. Baeyens, L. Van den Broeck, M. Jacobs och C. Pochet, samtliga i egenskap av ombud,
- Spaniens regering, genom S. Jiménez García, i egenskap av ombud,
- Frankrikes regering, genom A. Ferrand, R. Coesme, E. Toutain och A.-L. Desjonquères, samtliga i egenskap av ombud,

* Rättegångsspråk: tyska.

- Nederländernas regering, genom M.K. Bulterman och C.S. Schillemans, båda i egenskap av ombud,
- Finlands regering, inledningsvis genom H. Leppo och J. Heliskoski, därefter genom H. Leppo, båda i egenskap av ombud,
- Europeiska kommissionen, inledningsvis genom B.-R. Killmann och M. van Beek, därefter av B.-R. Killmann, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 6 oktober 2020 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 2 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EUT L 299, 2003, s. 9).
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan RJ och Stadt Offenbach am Main (staden Offenbach am Main, Tyskland), angående lön som RJ kräver för utförd bakjourstjänstgöring. Det ska inledningsvis preciseras att uttrycket jour generellt omfattar alla perioder under vilka arbetstagaren fortsätter att stå till arbetsgivarens förfogande för att kunna tillhandahålla en arbetsprestation på dennes begäran, medan uttrycket bakjour avser perioder av samma slag men under vilka arbetstagaren inte är tvungen att stanna kvar på sin arbetsplats.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

Direktiv 89/391/EEG

- 3 I artikel 5.1 i rådets direktiv 89/391/EEG av den 12 juni 1989 om åtgärder för att främja förbättringar av arbetstagarnas säkerhet och hälsa i arbetet (EGT L 183, 1989, s. 1; svensk specialutgåva, område 5, volym 4, s. 146) föreskrivs följande:

”Arbetsgivaren är skyldig att svara för att arbetstagarens säkerhet och hälsa tryggas i alla avseenden som är förbundna med arbetet.”

- 4 Artikel 6 i detta direktiv har följande lydelse:

”1. Inom ramen för sina skyldigheter skall arbetsgivaren vidta tillräckliga åtgärder till skydd för arbetstagarnas säkerhet och hälsa, inbegripet förebyggande av risker i arbetet och tillhandahållande av information och utbildning samt iordningställande av erforderlig organisation och nödvändiga resurser.

Arbetsgivaren skall vara uppmärksam på behovet av att avpassa dessa åtgärder med hänsyn till ändrade omständigheter och sträva efter att förbättra de rådande förhållandena.

2. Arbetsgivaren skall verkställa de åtgärder som avses i punkt 1 första stycket med utgångspunkt från följande allmänna principer för förebyggande arbete:

- a) undvika risker,
- b) utvärdera risker, som inte kan undvikas,
- c) bekämpa riskerna vid källan,

...

3. Utan att det inskränker de övriga bestämmelserna i detta direktiv skall arbetsgivaren göra följande med beaktande av verksamhetens art:

- a) Arbetsgivaren skall utvärdera riskerna för arbetstagarnas säkerhet och hälsa, bland annat vid val av arbetsutrustning, de kemiska ämnen och preparat som används samt arbetsplatsernas utformning.

Som en följd av denna utvärdering, skall vid behov de förebyggande åtgärder samt de arbets- och produktionsmetoder, som tillämpas av arbetsgivaren

- garantera en förbättring av skyddsnivån för arbetstagarna med avseende på säkerhet och hälsa,
- integreras i all verksamhet och på alla nivåer inom företaget och/eller verksamheten.

...”

Direktiv 2003/88

- 5 I artikel 1 i direktiv 2003/88 föreskrivs följande:

”1. I detta direktiv föreskrivs minimikrav på säkerhet och hälsa vid förläggningen av arbetstiden.

2. Detta direktiv är tillämpligt på

- a) minimitider för dygnsvila, veckovila och årlig semester, vidare på raster och begränsning av veckoarbetstiden, samt
- b) vissa former av nattarbete, skiftarbete och arbetsrytm.

...”

- 6 I artikel 2 i detta direktiv föreskrivs följande:

”I detta direktiv används följande beteckningar med de betydelser som här anges:

1. *arbetstid*: all tid i enlighet med nationell lagstiftning eller praxis då arbetstagaren står till arbetsgivarens förfogande samt därvid utför aktiviteter eller uppgifter.
2. *viloperiod*: varje period som inte är arbetstid.

...”

7 I artikel 7.1 i nämnda direktiv föreskrivs följande:

”Medlemsstaterna skall vidta de åtgärder som behövs för att se till att varje arbetstagare får en årlig betald semester om minst fyra veckor i enlighet med vad som föreskrivs genom nationell lagstiftning eller praxis angående rätten till och beviljandet av en sådan semester.”

Tysk rätt

8 I bilagan till Verordnung über die Organisation, Mindestärke und Ausrüstung der öffentlichen Feuerwehren (förordning om den allmänna räddningstjänstens organisation, minimikapacitet och utrustning) av den 17 december 2003 (GVBl., s. 693) föreskrivs bland annat följande:

”Nivå 2-utrustning och härför erforderlig personal ska normalt sättas in på insatsplatsen inom 20 minuter efter larm ...”

9 Enligt Einsatzdienstverfügung der Feuerwehrr Offenbach (föreskrifter om den operativa verksamheten vid räddningstjänsten i staden Offenbach am Main), i dess lydelse av den 18 juni 2018, ska en tjänsteman som tjänstgör som ”Beamter vom Einsatzleitdienst” (räddningsledare i bakjour) när han eller hon nås av ett larm omedelbart bege sig till insatsplatsen, med utnyttjande av sin rätt att avvika från vägtrafikbestämmelserna och sin rätt till företräde.

10 På sidan 6 i de nämnda föreskrifterna anges i detalj vilka skyldigheter som åligger den som tjänstgör som räddningsledare i bakjour:

”Den som tjänstgör som räddningsledare i bakjour ska stå till förfogande och välja en vistelseort som gör det möjligt att iaktta en insatstid på 20 minuter. Detta krav ska anses vara uppfyllt i det fallet att tjänstemannen kan bege sig från sin vistelseort till Offenbach am Mains stadsgräns, med utnyttjande av sin rätt att avvika från vägtrafikbestämmelserna och sin rätt till företräde, inom 20 minuter. Denna restid gäller vid medelintensiv trafik och normala väg- och väderleksförhållanden.”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

11 RJ är offentligt anställd tjänsteman och arbetar som brandman, i egenskap av gruppchef, vid räddningstjänsten i staden Offenbach am Main. Utöver sin ordinarie tjänstgöring är han enligt räddningstjänstens föreskrifter i denna stad skyldig att regelbundet tjänstgöra som räddningsledare i bakjour.

12 RJ ska under sådan tjänstgöring alltid vara anträffbar och medföra sitt larmställ samt ha ett tjänstefordon som arbetsgivaren ställt till hans förfogande tillgängligt. Han måste besvara alla inkommande samtal, genom vilka han underrättas om händelser som inträffat och som kräver beslut från hans sida. Han måste i vissa fall bege sig till insatsplatsen eller till sin arbetsplats. Vid tjänstgöring som räddningsledare i bakjour måste RJ välja en vistelseort som gör det möjligt för honom att vid larm nå Offenbach am Mains stadsgräns inom 20 minuter med sitt larmställ och nämnda fordon, med utnyttjande av sin rätt att avvika från vägtrafikbestämmelserna och sin rätt till företräde.

13 Vardagar varar bakjouren från 17.00 till 7.00 påföljande dag. Under veckosluten varar bakjouren från 17.00 på fredag till 7.00 på måndag. Bakjour under veckoslutet kan tillkomma utöver en arbetsvecka på 42 timmar. RJ har i genomsnitt bakjour 10–15 veckoslut per år. Under perioden 1 januari 2013–31 december 2015 hade han bakjour vid sammanlagt 126 tillfällen, varvid han var tvungen att besvara eller rycka ut på larm 20 gånger. Det genomsnittliga antalet larm per år, under RJ:s bakjour, uppgick således till 6,67 under denna treårsperiod.

- 14 RJ begärde att hans tjänstgöring som räddningsledare i bakjour skulle erkännas som arbetstid och att han skulle erhålla lön i enlighet därmed. Arbetsgivaren avtog hans begäran genom beslut av den 6 augusti 2014.
- 15 Den 31 juli 2015 väckte RJ talan vid den hänskjutande domstolen. Han har där gjort gällande att jourperioder kan betraktas som arbetstid, även när det är fråga om bakjour och arbetstagaren till följd därav inte är skyldig att vara fysiskt närvarande på en av arbetsgivaren bestämd plats, då arbetsgivaren har fastställt en mycket kort tidsfrist inom vilken arbetstagaren ska kunna återuppta arbetet. RJ har särskilt gjort gällande att bakjouren utgör en betydande begränsning av hans lediga tid, eftersom han vid larm omedelbart måste lämna sin bostad för att bege sig till Offenbach am Main, för att iakttä den tidsfrist på 20 minuter som gäller för honom.
- 16 Enligt den hänskjutande domstolen är direktiv 2003/88 tillämpligt på verksamhet som utövas av en nationell räddningstjänsts insatsstyrkor. Den hänskjutande domstolen anser att även om frågor om ersättning för jourtjänstgöring inte omfattas av detta direktiv, är kvalificeringen av tjänstgöring som räddningsledare i bakjour såsom arbetstid i den mening som avses i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88 emellertid av avgörande betydelse för utgången i det mål som är anhängigt vid den.
- 17 Enligt tysk rätt kan RJ:s arbetsgivare nämligen åläggas att ersätta bakjourstjänstgöringen i enlighet med vad RJ har begärt. Endast om denne har arbetat fler timmar än den övre gräns för veckoarbetstiden som anges i direktiv 2003/88. Klagandens yrkande, att tjänstgöring som räddningsledare i bakjour ska erkännas som arbetstid, rör dessutom inte eventuell lön för denna tjänstgöring, utan syftar till att förhindra att RJ i framtiden tvingas arbeta längre tid än den övre gräns för arbetstiden som anges i unionsrätten.
- 18 Den hänskjutande domstolen har påpekat att EU-domstolen hittills har ansett att en jourperiod endast kan likställas med arbetstid om arbetstagaren måste vara fysiskt närvarande på en av arbetsgivaren bestämd plats och hålla sig tillgänglig för arbetsgivaren där för att vid behov omedelbart kunna tillhandahålla lämpliga tjänster. Den hänskjutande domstolen har emellertid understrukit att EU-domstolen i domen av den 21 februari 2018, Matzak (C-518/15, EU:C:2018:82), slog fast att även jourtjänstgöring som en arbetstagare utför i hemmet ska betraktas som arbetstid, med hänvisning dels till arbetstagarens skyldighet att uppehålla sig på en av arbetsgivaren bestämd plats, dels till att arbetstagarens möjligheter att ägna sig åt personliga intressen och sociala aktiviteter begränsas genom kravet på att arbetstagaren ska kunna inställa sig på arbetsplatsen inom åtta minuter.
- 19 Enligt den hänskjutande domstolen utgör denna dom inte hinder för att betrakta även bakjoursperioder – det vill säga perioder under vilka arbetstagaren, utan att vara tvungen att uppehålla sig på en av arbetsgivaren bestämd plats, omfattas av betydande begränsningar vad gäller hans eller hennes fria val av vistelseort och vad gäller möjligheten att organisera sin lediga tid – som arbetstid.
- 20 Den hänskjutande domstolen anser i synnerhet att om bakjoursperioder inte skulle omfattas av begreppet arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88, enbart av det skälet att arbetsgivaren inte har bestämt en viss plats på vilken arbetstagaren måste vara fysiskt närvarande, skulle det föreligga en obefogad särbehandling jämfört med den situationen att arbetsgivaren har anvisat arbetstagaren en sådan plats. Arbetstagarens skyldighet att inom kort tid inställa sig på en viss plats kan nämligen ha en lika restriktiv inverkan på hans möjligheter att organisera sin lediga tid och innebär att arbetstagaren indirekt anvisas en plats där han eller hon måste vara fysiskt närvarande, vilket väsentligt begränsar arbetstagarens möjligheter att ägna sig åt personliga aktiviteter.

- 21 Den hänskjutande domstolen har slutligen påpekat att det avgörande kriterium som Bundesverwaltungsgericht (Federala högsta förvaltningsdomstolen, Tyskland) har använt för att avgöra om en jourperiod ska betraktas som arbetstid är den frekvens med vilken arbetstagaren kan förväntas behöva utföra arbete under sina jourperioder. Jourperioderna utgör inte arbetstid, om de endast sporadiskt avbryts av arbetsinsatser.
- 22 Mot denna bakgrund beslutade Verwaltungsgericht Darmstadt (Förvaltningsdomstolen i Darmstadt, Tyskland) att vilandeförklara målet och ställa följande frågor till EU-domstolen:
- ”1) Ska artikel 2 i direktiv 2003/88 tolkas så, att jourperioder, under vilka en arbetstagare är skyldig att med sitt utryckningsfordon, iförd larmställ, inom 20 minuter kunna nå stadsgränsen för arbetstagarens tjänstgöringsort, ska anses utgöra arbetstid, när arbetsgivaren inte har anvisat arbetstagaren en viss plats där han måste vara fysiskt närvarande, men arbetstagaren likväl omfattas av betydande begränsningar vad gäller valet av vistelseort och hans eller hennes möjligheter att ägna sig åt sina personliga intressen och sociala aktiviteter?
- 2) Om den första frågan besvaras jakande: Ska artikel 2 i direktiv 2003/88, i en situation som den som beskrivs i den första tolkningsfrågan, tolkas så, att det med avseende på definitionen av begreppet arbetstid även ska beaktas huruvida och i vilken utsträckning arbetstagaren under den jourtjänstgöring som han eller hon är skyldig att utföra, på en plats som inte anvisas av arbetsgivaren, i regel måste räkna med att behöva utföra arbete?”

Prövning av tolkningsfrågorna

- 23 Den hänskjutande domstolen har ställt sina frågor, vilka ska prövas tillsammans, för att få klarhet i huruvida artikel 2 i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att en jourperiod under vilken en arbetstagare är skyldig att med det tjänstefordon som arbetsgivaren har ställt till vederbörandes förfogande, iförd sitt larmställ, inom 20 minuter kunna ta sig till stadsgränsen för arbetstagarens tjänstgöringsort, med utnyttjande av den rätt att avvika från vägtrafikbestämmelserna och den rätt till företräde som förare av detta fordon har, utgör arbetstid i den mening som avses i denna bestämmelse, och huruvida den frekvens med vilken arbetstagaren i genomsnitt faktiskt måste utföra arbete under denna period ska beaktas vid bedömningen härav.
- 24 Det framgår närmare bestämt av beslutet om hänskjutande och av den akt som överlämnats till domstolen att klaganden i det nationella målet är skyldig att fullgöra ett fyrtiotal jourperioder per år, vilka kan vara antingen en vardagsnatt eller ett veckoslut. Klaganden är under dessa perioder i bakjour, vilket innebär att han inte är skyldig att vara fysiskt närvarande på sin arbetsplats. RJ ska under dessa perioder alltid medföra sitt larmställ och ha sitt utryckningsfordon tillgängligt, omedelbart kunna besvara inkommande samtal och vara i stånd att med sitt tjänstefordon, iförd sitt larmställ, nå Offenbach am Mains stadsgräns inom 20 minuter, med utnyttjande av den rätt att avvika från lagstiftningen och den rätt till företräde som förare av detta fordon har. Denna restid förutsätter medelintensiv trafik och normala väg- och väderleksförhållanden.
- 25 Det ska inledningsvis erinras om att även om det slutligen ankommer på den hänskjutande domstolen att pröva huruvida de bakjoursperioder som är aktuella i det nationella målet ska kvalificeras som arbetstid vid tillämpningen av direktiv 2003/88, ankommer det icke desto mindre på EU-domstolen att ge den hänskjutande domstolen upplysningar om vilka kriterier som ska beaktas vid denna prövning (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkterna 23 och 24 och där angiven rättspraxis).
- 26 Mot bakgrund av denna inledande precisering ska det för det första erinras om att syftet med direktiv 2003/88 är att föreskriva minimikrav för att förbättra arbetstagarnas livs- och arbetsvillkor genom en tillnärmning av nationella bestämmelser om bland annat arbetstidens längd. Denna

harmonisering på unionsnivå av arbetstidens förläggning syftar till att säkerställa ett bättre skydd för arbetstagarnas säkerhet och hälsa genom att de framför allt ges dygnsvila och veckovila av en viss minsta längd samt tillräckliga raster, och genom att det sätts en övre gräns för veckoarbetstiden (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 25 och där angiven rättspraxis).

- 27 De olika krav som ställs i direktiv 2003/88 angående en övre gräns för arbetstiden och minimiperioder av vila utgör således regler i unionens sociala regelverk vilka är av särskild betydelse och vilka ska komma varje arbetstagare till godo och vars efterlevnad inte kan vara underordnad rent ekonomiska hänsyn (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 26 och där angiven rättspraxis).
- 28 Vad som föreskrivs i direktiv 2003/88 om att alla arbetstagare har rätt till en övre gräns för arbetstiden och till dygns- och veckovila utgör för övrigt en precisering av den grundläggande rättighet som uttryckligen stadfästas i artikel 31.2 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, varför direktivet ska tolkas mot bakgrund av nämnda artikel 31.2. Härav följer bland annat att bestämmelserna i direktiv 2003/88 inte kan tolkas restriktivt till förfång för de rättigheter som arbetstagaren har enligt direktivet (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 27 och där angiven rättspraxis).
- 29 För det andra ska det påpekas att begreppet arbetstid i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88 definieras som all tid i enlighet med nationell lagstiftning eller praxis då arbetstagaren står till arbetsgivarens förfogande samt därvid utför aktiviteter eller uppgifter. Enligt artikel 2 led 2 i direktivet avses med begreppet viloperiod varje period som inte är arbetstid.
- 30 Av detta följer att dessa två begrepp, som definierades på samma sätt i rådets direktiv 93/104/EG av den 23 november 1993 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EGT L 307, 1993, s. 18), som direktiv 2003/88 ersatte, är ömsesidigt uteslutande. En arbetstagares jourtid ska således kvalificeras som antingen arbetstid eller viloperiod vid tillämpningen av direktiv 2003/88, eftersom direktivet inte föreskriver någon mellanliggande kategori (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 29 och där angiven rättspraxis).
- 31 Begreppen arbetstid och viloperiod är vidare unionsrättsliga begrepp som ska definieras utifrån objektiva egenskaper, med utgångspunkt i systematiken i och syftet med direktiv 2003/88. Det är nämligen endast genom en sådan självständig tolkning som det kan säkerställas att direktivet får full verkan och att nämnda begrepp kommer att tillämpas enhetligt i samtliga medlemsstater (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 30 och där angiven rättspraxis).
- 32 Trots hänvisningen till "nationell lagstiftning eller praxis" i artikel 2 i direktiv 2003/88 kan medlemsstaterna följaktligen inte ensidigt bestämma innebörden av begreppen arbetstid och viloperiod genom att uppställa villkor eller begränsningar, oavsett av vilket slag, beträffande arbetstagarnas rätt, som de tillerkänns direkt genom direktivet – att få arbetsperioder och, i motsvarande mån, viloperioder beaktade på vederbörligt sätt. Varje annan tolkning skulle undergräva den ändamålsenliga verkan av direktiv 2003/88 och strida mot det syfte som eftersträvas med detta direktiv (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 31 och där angiven rättspraxis).
- 33 Vad närmare gäller jourperioderna framgår det för det tredje av domstolens praxis att en period under vilken arbetstagaren faktiskt inte utför något arbete åt sin arbetsgivare inte nödvändigtvis utgör en viloperiod vid tillämpningen av direktiv 2003/88.

- 34 Domstolen har, beträffande jourperioder som fullgörs på arbetsplatser som inte sammanfaller med arbetstagarens bostad, slagit fast att den avgörande faktorn för att anse att kriterierna för begreppet arbetstid, i den mening som avses i direktiv 2003/88, är uppfyllda är att arbetstagaren måste vara fysiskt närvarande på en plats som bestäms av arbetsgivaren och stå till arbetsgivarens förfogande för att vid behov omedelbart kunna tillhandahålla sina tjänster (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 oktober 2000, Simap, C-303/98, EU:C:2000:528, punkt 48, dom av den 9 september 2003, Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, punkt 63, och dom av den 1 december 2005, Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, punkt 48).
- 35 Med arbetsplats ska i detta sammanhang förstås varje plats där arbetstagaren ska utföra arbete på arbetsgivarens order, inklusive när denna plats inte är den plats där arbetstagaren vanligtvis utför sitt arbete.
- 36 Domstolen har funnit att en arbetstagare som under en sådan jourperiod är skyldig att stanna kvar på sin arbetsplats, där han eller hon omedelbart står till arbetsgivarens förfogande, är tvungen att uppehålla sig utanför sin sociala miljö och familjemiljö och har ett begränsat utrymme att förfoga över den tid under vilken hans eller hennes tjänster inte tas i anspråk. Domstolen har därav dragit slutsatsen att hela denna period ska kvalificeras som arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88, oberoende av vilka arbetsprestationer som arbetstagaren faktiskt har utfört under perioden i fråga (se, för ett liknande resonemang, dom av den 9 september 2003, Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, punkt 65, dom av den 5 oktober 2004, Pfeiffer m.fl., C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584, punkt 93, och dom av den 1 december 2005, Dellas m.fl., C-14/04, EU:C:2005:728, punkterna 46 och 58).
- 37 Domstolen har vidare slagit fast att även en bakjournperiod i sin helhet ska kvalificeras som arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88, trots att arbetstagaren inte är skyldig att stanna kvar på sin arbetsplats, när jourperioden, med hänsyn till den objektiva och väsentliga inverkan som de krav som arbetstagaren är skyldig att iaktta har på hans eller hennes möjligheter att ägna sig åt sina personliga intressen och sociala aktiviteter, skiljer sig från en period under vilken arbetstagaren enbart måste stå till arbetsgivarens förfogande för att denne ska kunna nå honom eller henne (se, för ett liknande resonemang, dom av den 21 februari 2018, Matzak, C-518/15, EU:C:2018:82, punkterna 63–66).
- 38 Det framgår av såväl de omständigheter som angetts i punkterna 34–37 ovan som av nödvändigheten, som det erinrats om i punkt 28 ovan, att tolka artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88 mot bakgrund av artikel 31.2 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, att begreppet arbetstid, i den mening som avses i direktiv 2003/88, omfattar samtliga jourperioder, inklusive bakjournperioder, under vilka de krav som arbetstagaren är skyldig att iaktta är av sådan art att de objektivt och i väsentlig mån påverkar arbetstagarens möjligheter att under dessa perioder fritt förfoga över den tid under vilken hans eller hennes tjänster inte tas i anspråk och att ägna sig åt sina egna intressen under denna tid.
- 39 Omvänt gäller att när de krav som arbetstagaren är skyldig att iaktta under en viss jourperiod inte är så långtgående, utan gör det möjligt för arbetstagaren att förfoga över sin tid och att ägna sig åt sina egna intressen utan större begränsningar, är det endast den tid som avser det arbete som i förekommande fall faktiskt har utförts under en sådan period som utgör arbetstid vid tillämpningen av direktiv 2003/88 (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 38 och där angiven rättspraxis).
- 40 Det ska vidare preciseras att det endast är de krav som arbetstagaren är skyldig att iaktta – oavsett om de följer av lagstiftningen i den berörda medlemsstaten eller av ett kollektivavtal, eller har ålagts av arbetsgivaren genom bland annat anställningsavtalet, interna regler för arbetets utförande eller ett system för fördelning av jourtjänstgöring mellan arbetstagare – som kan beaktas vid bedömningen av huruvida en jourperiod utgör arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88 (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 39).

- 41 De organisatoriska svårigheter som en jourperiod kan ge upphov till för arbetstagaren och som inte följer av sådana krav, men som exempelvis är en konsekvens av naturliga förhållanden eller arbetstagarens fria val, kan däremot inte beaktas (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 40).
- 42 Till exempel är det betydande avståndet mellan den bostad som arbetstagaren frivilligt har valt och den plats som han eller hon måste kunna ta sig till inom en viss tid under jourperioden således inte i sig ett relevant kriterium för att kvalificera hela denna period som arbetstid, i den mening som avses i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88, åtminstone inte när denna plats är den plats där arbetstagaren vanligtvis utför sitt arbete. I ett sådant fall har arbetstagaren nämligen fritt kunnat bedöma avståndet mellan nämnda plats och bostaden (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 41 och där angiven rättspraxis).
- 43 Om arbetsplatsen inbegriper eller sammanfaller med arbetstagarens bostad, är den omständigheten att arbetstagaren under en viss jourperiod måste stanna kvar på sin arbetsplats för att vid behov kunna stå till arbetsgivarens förfogande inte i sig tillräcklig för att denna period ska kvalificeras som arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88 (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 43 och där angiven rättspraxis).
- 44 När en jourperiod inte automatiskt kan kvalificeras som arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88, på grund av att det inte föreligger någon skyldighet att stanna kvar på arbetsplatsen, ankommer det på de nationella domstolarna att pröva huruvida jourtiden likväl ska kvalificeras som arbetstid med anledning av de konsekvenser som de krav som arbetstagaren är skyldig att iakttasammantaget får för hans eller hennes möjligheter att under denna period fritt förfoga över den tid under vilken hans eller hennes tjänster inte tas i anspråk och att ägna sig åt sina egna intressen.
- 45 I enlighet härmed ska särskild hänsyn tas till den tidsfrist inom vilken arbetstagaren under jourperioden måste återuppta sitt arbete efter det att arbetsgivaren begär detta, i förekommande fall jämte den frekvens med vilken arbetstagaren faktiskt måste utföra arbete under denna period (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 46).
- 46 För det första ska de nationella domstolarna, såsom generaladvokaten i sak har påpekat i punkterna 89–91 i sitt förslag till avgörande, beakta följderna för arbetstagarens möjligheter att fritt förfoga över sin tid som den korta tidsfrist inom vilken arbetstagaren, för det fall hans eller hennes tjänster behöver tas i anspråk, måste återuppta arbetet, vilket i allmänhet tvingar arbetstagaren att inställa sig på sin arbetsplats.
- 47 En jourperiod under vilken en arbetstagare kan planera sina personliga och sociala aktiviteter, på grund av att vederbörande har getts en rimlig tidsfrist för att återuppta arbetet, utgör i detta sammanhang a priori inte arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88. Omvänt gäller att en jourperiod, under vilken den tidsfrist som arbetstagaren har ålagts för att återuppta arbetet är begränsad till några minuter, i princip i sin helhet ska anses utgöra arbetstid i direktivets mening, eftersom arbetstagaren i ett sådant fall i praktiken i stor utsträckning avhålls från att planera en fritidsaktivitet, till och med en som inte varar så lång tid (domen meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 48).
- 48 Vilken inverkan en sådan reaktionsfrist har ska emellertid fastställas efter en konkret bedömning, i förekommande fall med beaktande av de övriga krav som arbetstagaren är skyldig att iakttas, liksom de förmåner som han eller hon har beviljats, under jourperioden (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 49).
- 49 Det är bland annat relevant, såsom ett krav som har samband med denna reaktionsfrist, att arbetstagaren är skyldig att stanna kvar i hemmet utan att kunna röra sig fritt, i väntan på en begäran från arbetsgivaren, eller att arbetstagaren är skyldig att medföra särskild utrustning när arbetstagaren

efter ett samtal måste infinna sig på sin arbetsplats. Det är även relevant, såsom en förmån som arbetstagaren har beviljats, att ett eventuellt tjänstefordon ställs till arbetstagarens förfogande, vilket ger vederbörande rätt att avvika från vägtrafikbestämmelserna och rätt till företräde, och att arbetstagaren ges möjlighet att efterkomma arbetsgivarens begäran utan att lämna sin vistelseort.

- 50 För det andra ska de nationella domstolarna, utöver den tidsfrist som arbetstagaren förfogar över för att återuppta sin yrkesverksamhet, även beakta den genomsnittliga frekvensen av de faktiska arbetsprestationer som arbetstagaren normalt utför under var och en av jourperioderna, när det kan göras en objektiv uppskattning av denna frekvens (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 51).
- 51 Om en arbetstagare i genomsnitt måste utföra arbete vid ett stort antal tillfällen under en jourperiod har han eller hon nämligen ett mindre utrymme att fritt förfoga över sin tid under de perioder då hans eller hennes tjänster inte tas i anspråk, med hänsyn till att dessa perioder ofta avbryts. Detta gäller i än högre grad när de arbetsinsatser som normalt krävs av arbetstagaren under jourperioden varar en icke oansenlig tid (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 52).
- 52 Av detta följer att om arbetstagaren i genomsnitt ofta anmodas att utföra arbetsprestationer under jourperioderna och dessa prestationer normalt inte varar endast kort tid, utgör samtliga dessa perioder i princip arbetstid i den mening som avses i direktiv 2003/88 (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 53).
- 53 Den omständigheten att arbetstagaren i genomsnitt endast sällan anmodas att utföra arbete under dennes bakjournperioder kan emellertid inte leda till att dessa perioder ska anses utgöra viloperioder i den mening som avses i artikel 2 led 2 i direktiv 2003/88, när den tidsfrist för återupptagande av arbetet som arbetstagaren är skyldig att iaktta har en sådan inverkan att den i sig objektivt och i väsentlig mån begränsar arbetstagarens möjligheter att under dessa perioder fritt förfoga över den tid under vilken arbetstagarens tjänster inte tas i anspråk (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 54).
- 54 I förevarande fall ska det erinras om att RJ, enligt de uppgifter som lämnats i beslutet om hänskjutande, under de bakjournperioder som är aktuella i det nationella målet kan röra sig fritt, men är skyldig att med det tjänstefordon som arbetsgivaren har ställt till hans förfogande, iförd sitt larmställ, inom 20 minuter kunna ta sig till Offenbach am Mains stadsgräns, med utnyttjande av sin rätt att avvika från vägtrafikbestämmelserna och sin rätt till företräde. Såsom har påpekats i punkt 13 ovan framgår det inte av beslutet om hänskjutande att den frekvens med vilken denna arbetstagare måste utföra arbete under dessa perioder var hög. Det eventuellt betydande avståndet mellan RJ:s bostad och stadsgränsen för Offenbach am Main, som är den plats där RJ vanligtvis utför sitt arbete, är för övrigt inte relevant i sig.
- 55 Det ankommer emellertid på den hänskjutande domstolen att mot bakgrund av samtliga omständigheter i det enskilda fallet bedöma huruvida RJ under sina bakjournperioder omfattas av krav som är så långtgående att de objektivt och i väsentlig mån påverkar hans möjligheter att under dessa perioder fritt förfoga över den tid under vilken hans tjänster inte tas i anspråk och att ägna denna tid åt sina egna intressen.
- 56 För det fjärde ska det erinras om att direktiv 2003/88, med undantag för det särskilda fall avseende årlig betald semester som avses i artikel 7.1 i detta direktiv, endast reglerar arbetstidens förläggning i vissa avseenden för att säkerställa skyddet av arbetstagarnas säkerhet och hälsa, varför direktivet i princip inte är tillämpligt på arbetstagarnas löner (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 57).

- 57 Det sätt på vilket arbetstagarna avlönas för jourperioder omfattas således inte av direktiv 2003/88, utan av relevanta bestämmelser i nationell rätt. Direktivet utgör således inte hinder för att tillämpa en medlemsstats lagstiftning, ett kollektivavtal eller ett beslut av en arbetsgivare som, med avseende på lön för jourtjänstgöring, gör åtskillnad mellan perioder under vilka arbetsprestationer faktiskt utförs och perioder under vilka det inte utförs något faktiskt arbete, även när dessa perioder i sin helhet ska betraktas som arbetstid vid tillämpningen av nämnda direktiv (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 58 och där angiven rättspraxis).
- 58 Direktiv 2003/88 utgör inte heller hinder för en sådan lagstiftning, ett sådant kollektivavtal eller ett sådant beslut av arbetsgivaren, i vilka det, med avseende på jourperioder som i sin helhet inte ska anses som arbetstid vid tillämpningen av detta direktiv, likväl föreskrivs att ett belopp ska betalas ut till den berörda arbetstagaren som kompensation för de olägenheter som dessa jourperioder förorsakat honom eller henne när det gäller möjligheten att förfoga över sin tid och att ägna sig åt sina privata intressen (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkt 59).
- 59 Slutligen och för det femte följer det av punkt 30 ovan att jourperioder som inte uppfyller villkoren för att kvalificeras som arbetstid i den mening som avses i artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88 ska, med undantag för den tid som är kopplad till arbetsprestationer som faktiskt utförts under dessa perioder, anses utgöra viloperioder i den mening som avses i artikel 2 led 2 i direktivet och ska som sådana tas med vid beräkningen av de minimitider för dygns- och veckovila som föreskrivs i artiklarna 3 och 5 i detta direktiv.
- 60 Kvalificeringen av en jourperiod som viloperiod vid tillämpningen av direktiv 2003/88 påverkar emellertid inte arbetsgivarnas skyldighet att fullgöra de särskilda förpliktelser som åligger dem enligt artiklarna 5 och 6 i direktiv 89/391 för att skydda arbetstagarnas säkerhet och hälsa. Härav följer att arbetsgivarna inte kan införa så långa eller ofta förekommande jourperioder att de utgör en risk för arbetstagarens säkerhet och hälsa, oberoende av om dessa perioder ska kvalificeras som viloperioder i den mening som avses i artikel 2 led 2 i direktiv 2003/88. Det ankommer på medlemsstaterna att i sina nationella rättsordningar fastställa närmare regler för tillämpningen av denna skyldighet (dom meddelad i dag, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, punkterna 61–65 och där angiven rättspraxis).
- 61 Av vad som anförts följer att tolkningsfrågorna ska besvaras enligt följande. Artikel 2 led 1 i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att en bakjoursperiod under vilken en arbetstagare med det tjänstefordon som arbetsgivaren har ställt till vederbörandes förfogande, iförd sitt larmställ, inom 20 minuter ska kunna ta sig till stadsgränsen för arbetstagarens tjänstgöringsort, med utnyttjande av den rätt att avvika från vägtrafikbestämmelserna och den rätt till företräde som förare av detta fordon har, i sin helhet utgör arbetstid i den mening som avses i denna bestämmelse, endast om det vid en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet bland annat framgår att denna tidsfrist och den frekvens med vilken arbetstagaren i genomsnitt faktiskt måste utföra arbete under nämnda period får sådana konsekvenser att de objektivt och i väsentlig mån påverkar arbetstagarens möjligheter att under samma period fritt förfoga över den tid under vilken hans eller hennes tjänster inte tas i anspråk och att ägna denna tid åt sina egna intressen.

Rättegångskostnader

- 62 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

Artikel 2 led 1 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden ska tolkas så, att en bakjoursperiod under vilken en arbetstagare med det tjänstefordon som arbetsgivaren har ställt till vederbörandes förfogande, iförd sitt larmställ, inom 20 minuter ska kunna ta sig till stadsgränsen för arbetstagarens tjänstgöringsort, med utnyttjande av den rätt att avvika från vägtrafikbestämmelserna och den rätt till företräde som förare av detta fordon har, i sin helhet utgör arbetstid i den mening som avses i denna bestämmelse, endast om det vid en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet bland annat framgår att denna tidsfrist och den frekvens med vilken arbetstagaren i genomsnitt faktiskt måste utföra arbete under nämnda period får sådana konsekvenser att de objektivt och i väsentlig mån påverkar arbetstagarens möjligheter att under samma period fritt förfoga över den tid under vilken hans eller hennes tjänster inte tas i anspråk och att ägna denna tid åt sina egna intressen.

Underskrifter